

Bir Helikopterin Düşüşü ve İran Siyasetinde U Dönüşü: İran'ın Yeni Reform Hükümeti

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Uzun Teker

Yeditepe Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

2017'den bu yana sistem karşıtı protestolarla sesi bir yükselip bir alçalan muhalefetin sokak siyasetinde konuşlandığı, buna karşın eski yargı erki başkanı İbrahim Reisi'nin 2021 yılında cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasıyla birlikte ultra-muhafazakarların yönetimde güç kazandığı kutuplaşmış bir siyaset içerisinde sıkışıp kalan İran İslam Cumhuriyeti bir helikopter kazasıyla birlikte adeta bir deprem etkisi yaşadı.

19 Mayıs 2024 tarihinde, II. Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan ile gerilen ilişkileri yeniden tesis etmek üzere Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile birlikte bir baraj açılışına katılan muhafazakar Cumhurbaşkanı Reisi, kendisi ve heyetini taşıyan helikopterin İran'a geri dönüş yolunda Doğu Azerbaycan'ın dağlık bölgesine düşmesi sonucu hayatını kaybetti. Kaza mı yoksa sabotaj mı olduğu çokça tartışılan vakanın ardından İslam Cumhuriyeti'nden sabotaja yönelik herhangi bir açıklama gelmezken anayasaya göre elli gün içerisinde yeni bir cumhurbaşkanının seçilmesi için hızla çalışmalara başlandı. 28 Haziran'da gerçekleştirilen ve %39,9'luk katılım oranı ile İran İslam Cumhuriyeti tarihinin en düşük katılımlı cumhurbaşkanlığı seçimi olarak kayda geçen birinci turun ardından, 5 Temmuz'da gerçekleşen ikinci turda katılım oranı on puan yükselerek %50'ye ulaştı. Bu seçimde yarışan reformcu aday Mesud Pezeşkiyan, muhafazakar kanadı temsil eden rakiplerine sürpriz bir fark atarak oyların %53,7'sini alarak İran İslam Cumhuriyeti'nin dokuzuncu cumhurbaşkanı seçildi.¹

Kutuplaşan İran Siyaseti

1997 yılında İran siyaset sahnesine girip iktidara yerleşen ve 2005 itibarıyla kademeli olarak güç kaybeden reform cenahının yaklaşık yirmi yıl sonra, üstelik öncesinde bu yönde hiçbir sinyal vermeden iktidara geri dönüşü son derece beklenmedik bir durum. Şüphesiz bunun en bariz sebebi, reform hareketinin 2017 sokak protestolarıyla başlayıp 2021 cumhurbaşkanlığı sandık boykotuyla zirve yapan kendi meşruiyet krizi.

¹ Selami Kökçam, "İran cumhurbaşkanlığı seçim sonuçları ne anlatıyor?" TRT Haber, 6 Temmuz 2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-secim-sonuclari-ne-anlatiyor-866850.html>

Reform hareketi, temel hatlarıyla 1997 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde İslami sol ile dini entelektüeller ittifakının ortak adayı Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasıyla birlikte İslam Cumhuriyeti'nin kurumsal ve ideolojik yapısının günümüz dünyasının ihtiyaç ve taleplerine cevap verebilecek şekilde yeniden yapılandırılmasını öngören bir siyasi harekettir.² Zengin bir entelektüel zemine sahip olan hareket, İran'da Şii din adamları sınıfı ve Şii İslam hukukunun çoğulcu yapısına istinaden Ayetullah Humeyni'nin ölümü sonrası dini-siyasi elitler arasında yaşanan bir ideolojik ayrışmanın sonucudur.³ Aynı zamanda devrimin ikinci on yılına denk gelen ve İslami sağın İslam Cumhuriyeti kurumlarının tamamında gücü ele geçirmeye başladığı bu 1990'lı yıllar, pek çoğu esasında din adamı olmayan dini entelektüellerin Şii devlet inşası, Şii siyasal İslam ve 'din adamının yönetim yetkisi' anlamına gelen *velayet-i fakih* konuları üzerine yoğun düşünsel ve felsefi faaliyetlerine tanık olur.⁴ İslam Devrimi'nin koşulsuz destekçisi olan bu dini entelektüellerin ortak noktası, bir tarihi, sanatı, kültür mirası ve felsefesi olan Şii inancının İslam Cumhuriyeti deneyiminde yalnızca 'fıkhi İslam'a (*İslam-ı fekahati*) indirgenerek bir siyasi ideolojiye dönüştürüldüğü tek tip bir resmi İslam anlayışına karşı çıkmalarıdır.⁵ Bu bağlamda, Hatemi'nin kendi geliştirdiği 'siyasi gelişme' kavramına dayanan reform projesi meşruiyetini hem dini egemenlik hem de halk egemenliğinden alan sistemin bu meşruiyet dengesinin korunması adına hukukun üstünlüğü, halkın siyasete katılımı, farklı dini yorumlamalara dayalı siyasi fikirlerin hoşgörü ortamında dile getirilebildiği çoğulcu bir siyasi kültür, canlı sivil toplu inşası ve kişisel hak ve özgürlüklerin korunması ilkelerine dayalı bir İslami liberalizm ve İslami demokrasi (*mardomsalari-yi dini*) projesidir.⁶

Cumhurbaşkanı Hatemi liderliğinde yürütülen reform hareketi her ne kadar taşra konseylerinin seçimle işbaşına getirilmesi suretiyle yerel siyasetin güçlendirilmesi, kadın ve öğrenci örgütlerinin desteklendiği çoğulcu sivil toplum inşası ve Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi gibi politikalarla başarı kazanmış olsa da hem iktidarda olduğu yıllarda hem de sonrasında sistemin yoğun baskısına maruz kalmıştır. Bu bağlamda reformcu basın-yayın organları kapatılmış, reformcu kadın ve öğrenci dernekleri kendilerine anayasa tarafından İslam Cumhuriyeti ve ideolojisini koruma görevi verilen Devrim Muhafızları Ordusu'nun gönüllü halk örgütleri *besic* tarafından sistematik olarak baskı altına alınmış, 2009 Yeşil Hareket ile birlikte siyasi liderleri Mir Hüseyin Musevi ve din adamı Mehdi Kerrubi ev hapsine atılmış, kısacası reform siyaseti sistemin muhafazakar "atanmışları" ve onların görevlendirdikleri tarafından kademeli olarak işlevsizleştirilmiştir. Reformcu seçmen son şansını 2013 seçimlerinde kendilerine reformcu siyasi liderlerin ev hapsinden çıkarılması dahil büyük siyasi ve ekonomik vaatler sunan ılımlı muhafazakar Hasan Ruhani'yi desteklemekten yana kullanmış, ancak bu ılımlı muhafazakarlar ittifakı da Trump'ın 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmesiyle başlayan nükleer bozgunun ardından İslam Cumhuriyeti ideolojisi ve menfaatlerine aykırı bir siyasi proje yürüttükleri gerekçesiyle sistematik

² Ezgi Uzun. "Reform Hareketi". *Modern İran Ansiklopedisi*, İRAM Yayınları: Ankara, 2022, s. 793.

³ *Ibid.*, s. 793-794.

⁴ Said Amir Arjomand, "The Reform Movement and the Debate on Modernity and Tradition in Contemporary Iran", *International Journal of Middle East Studies*, 34, 2002, s. 724.

⁵ Ezgi Uzun, Reform Hareketi, *Modern İran Ansiklopedisi*, s. 794.

⁶ *Ibid.*, s. 795. Ayrıca bk. Wilfried Buchta, *Who Rules Iran?: The Structure of Power in the Islamic Republic*, The Washington Institute for Near East Policy, 2000; Eskandar Sadeghi-Boroujerdi, *Revolution and Its Discontents: Political Thought and Reform in Iran*, Cambridge University Press, 2019.

olarak meşru siyaset zemininin dışına itilmeye başlanmıştır. Her iki kanadın reel gücünün ötesinde büyük beklentilere sahip olan reformcu ve değişim yanlısı seçmen ise eş zamanlı olarak hem kendi siyasi temsilcilerinden hem de topyekûn sandık siyasetinden soğuyarak sokağı alternatif siyaset zemini olarak benimsemiş ve 2018’den itibaren hem toplumsal sınıflar hem de vilayetler arasında gözlemlenen ekonomik eşitsizlik, enflasyon, yolsuzluk, kötü yönetim, çevre problemleri ve kadın hakları gibi konularda hakkını sokak protestolarıyla aramaya başlamıştır. Şüphesiz, İran halkının sorunlarına keskin bir rejim değişikliğinin çare olacağı fikrini savunan bir grup İran diasporasının 2021 cumhurbaşkanlığı seçimleriyle başlattığı sandık boykotu stratejisi de reform siyasetinin yaşadığı meşruiyet krizini zirveye taşımıştır.

Reformcuların meşru siyaset zeminini terk etmesinin bir tabii sonucu İslam Cumhuriyeti’nin sandıkta yalnız kalan kemik destekçilerinin oylarıyla muhafazakar kanadın hem yürütme hem de yasama erkinde siyasi gücü ele geçirmesidir. Artık yavaş yavaş Ayetullah Hamaney sonrası yeni ‘devrim rehberi’ tartışmalarına da sahne olan bu döneme, yeni devrim rehberinin tıpkı kendisi gibi önce cumhurbaşkanı olup siyasi deneyim kazanması gerektiğini düşünen Hamaney’in desteğini alan muhafazakar Reisi’nin 2021 cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanması damga vurmuş, böylelikle sistemin yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında bir muhafazakar hizalanma dönemi başlamıştır. Öte yandan sandığın artık tek sahibi olan muhafazakar cephe içerisinde bir iç rekabet baş göstermiş ve Paydari Cephesi olarak bilinen ve 2021 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Reisi’yi destekleyen ultra-muhafazakar “İslam Devrimi Direniş Cephesi” 2024 şura meclisi seçimlerinde daha pragmatist muhafazakar elitlere karşı meclis üstünlüğünü ele geçirmiştir. “İslam Cumhuriyeti” fikrinden ziyade tamamen Şii fakihin kontrolünde bir “İslam devleti” fikrini savunan, devrim ideolojisine ters düşebilecek nitelikteki her türlü siyasi oluşumu ve destekçilerini “sapkın” olarak tanımlayan, bu bağlamda hem reformcuları hem de reformcular ve Batı dünyası ile iş birliği yapan ılımlı muhafazakarları tehlike olarak gören Paydari Cephesi en son 2022 yılında halkı sokağa döken zorunlu başörtüsü meselesi dahil pek çok siyasi konuda ultra-muhafazakar politikalar izlemeyi hedefliyor.⁷

Dolayısıyla helikopter kazasının yaşandığı 19 Mayıs gününe kadar İran siyaseti, yaşamada Paydari Cephesi, yürütmede Paydari’nin desteklediği Reisi ve devletin emniyet, yargı, basın gibi önemli bürokratik kadrolarında da bu ikisinin destekçilerinin reform siyasetinin yaşadığı meşruiyet krizinden azami ölçüde faydalanarak yerleşmesi sonucu, sokaktan yükselen şiddetli yenilik taleplerine karşın ultra-muhafazakarlaşma yolunda son surat ilerliyordu.

Son 50 Gün: Köprüden Önce Son Çıkış

19 Mayıs’ta yaşanan helikopter kazasının İslam Cumhuriyeti’ni yakın tarihinin belki de en kırılğan dönemine sürüklediğini söylemek abartı olmaz. Zira bir yandan Devrim Rehberi Ayetullah Hamaney sonrası döneme hazırlanan İran siyaseti, bu helikopter kazası sonucu yalnızca cumhurbaşkanını değil, aynı zamanda Hamaney’den sonraki en muhtemel devrim rehberini de kaybetmiş oldu. Öte yandan sistemin içine düştüğü bu kırılğan dönem bazıları tarafından aynı zamanda fırsat pencerelerinin de sonuna kadar açıldığı, bir nevi ‘köprüden önce son çıkışı’

⁷ Mehmet Koç, “İslam Devrimi Direniş Cephesi”, İRAM, 2020, <https://iramcenter.org/islam-devrimi-direnis-cephesi-139>

sembolize ediyor. Zira yakın dönemde sistemin dışına itilmiş kim varsa hepsinin yeniden seçimlere hazırlanılan bu elli günlük süre içerisinde önlerine açılan fırsat pencerelerinden tekrar içeri bakmaya cesaret ettiğini görüyoruz. Belli ki tüm cenahlar Hamaney sonrası döneme gözünü dikmiş ve pencerenin öteki tarafında kendilerine bir yer belirlemeye çalışıyorlar.

Reform cephesine bakıldığında, dört ay önceki şura meclisi seçimlerinde sandık boykotu stratejisini benimseyen reformculara karşı seçmeni “içinde gerçekçilik olmayan idealizmden” ve “içinde idealizm olmayan gerçekçilikten” kaçınmaya çağıran⁸ sandık yanlısı reformcuların şimdi bu yeni fırsatı değerlendirmeye hazır olduğunu görüyoruz. Zira reform cephesi, adaylıkları Anayasayı Koruyucular Konseyi (AKK) tarafından onaylandığı takdirde eski Sanayi Bakanı ve Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri, eski Yol ve Şehircilik Bakanı Abbas Ahundi ve eski Sağlık Bakanı Mesud Pezeşkiyan’ı destekleyeceğini açıkladı.⁹ Devrimin ilk yıllarından beri sisteme hizmet etmiş olan, ancak son yıllarda sistemle bir siyasi çekişme yaşayan ılımlı muhafazakar siyasetçi ve eski Meclis Başkanı Ali Laricani de 2021 yılındaki adaylığı AKK tarafından veto edilmiş olsa da yeniden adaylık başvurusunda bulunmakta bir sakınca görmedi. Öte yandan dört ay önceki meclis seçimlerinde iç rekabete tutuşan muhafazakar kanat cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de bölünmüşlük sergiledi. Pragmatist muhafazakarların adayı İran’ın sorunlarından ancak “güçlü bir liderle”¹⁰ çıkılabileceğini savunan eski Devrim Muhafızı Komutanı, eski Tahran Belediye Başkanı ve Meclis Başkanı Muhammed Bakır Kalibaf olurken Paydari Cephesi’nin adayı Ahmedinecad dönemi Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi eski Başkanı ve Nükleer Baş Müzakerecisi Said Celili oldu. Aynı siyasi cemahta yer alan adayların genellikle seçimden bir gün öncesine kadar daha güçlü olan aday lehine yarıştan çekildiği İran seçimlerine, bu sefer muhafazakar cenah içerisinde yaşanan görüş ayrılıkları damgasını vurdu. Öyle ki seçimlerin birinci turundan yalnızca 48 saat önce Devrim Muhafızları Kudüs Güçleri Komutanı İsmail Kaani’nin arabuluculuğunda yarıştan çekilme müzakeresi yapan Celili ve Kalibaf’ın ikisi birden -görünüşe göre Hamaney sonrası dönemde birbirlerini büyük rakip olarak gördüklerinden dolayı- yarıştan çekilmeyi reddettiler.¹¹ Nihayetinde, AKK’nin Pezeşkiyan hariç tüm reformcu adaylarla birlikte oldukça güçlü bir siyasetçi olan Laricani’yi de veto ederek beşi muhafazakar biri reformcu Pezeşkiyan olmak üzere toplam altı adaya onay vermesi, sistemin esasında iki muhafazakar aday Kalibaf ve Celili arasında rekabetin yüksek olacağı bir yarışa izin verdiği şeklinde yorumlandı. Geçmiş seçim deneyimlerine bakıldığında, seçimlere katılım oranı azaldıkça ultra-muhafazakar aday Celili’nin şansı yüksek görünüyor, hem seçmen tabanının boykot yanlısı olması hem de güçlü bir siyasi figür olmaması sebebiyle reformcu Pezeşkiyan’a pek şans verilmiyordu.

⁸ Adil al-Salmi, “Iran: Reformists Calls for ‘Opening a Window’ in Conservatives’ Wall”, English Al-Aawsaat, 13 Şubat 2024,

<https://english.aawsat.com/world/4851081-iran-reformists-calls-‘opening-window’-conservatives’-wall>

⁹ “İran’da reformist kanat, cumhurbaşkanı seçiminde yalnızca kendi adaylarını destekleyecek”, Haber7, 8

Haziran 2024, <https://www.haber7.com/dunya/haber/3431265-iranda-reformist-kanat-cumhurbaskani-seciminde-yalnizca-kendi-adaylarini-destekleyecek>

¹⁰ “Exclusive: Presidential Candidate Presents Himself as the Strongman Iran Needs in the Future”, *Iranwire*, 10 Haziran 2024, <https://iranwire.com/en/politics/130421-exclusive-presidential-candidate-presents-himself-as-the-strongman-iran-needs-in-the-future/>

¹¹ Solmaz Eikdar, “Iran’s Hardliner Candidates Fail to Reach Consensus to Unite”, *Iranwire*, 28 Haziran 2024, <https://iranwire.com/en/politics/131168-irans-hardliner-candidates-fail-to-reach-consensus-to-unite/>

Katılım oranının %39,9'da kaldığı ilk turda Pezeşkiyan'ın 10,4 milyon, Celili'nin 9,4 milyon, Kalibaf'ın ise 3,3 milyon oy alması, seçimlere katılım oranı ve cenahların seçim şanslarına dair yerleşik beklentileri boşa çıkardı.¹² Ancak bunun tek sebebi muhafazakar cenahtaki bölünmüşlük değil. Celili ve Kalibaf'ın aldıkları toplam oyun 12,7 milyonda kalması, muhafazakar seçmen nezdinde daha önce fark edilmemiş bir durumu ortaya çıkarıyor. 2021 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde İbrahim Reisi dahil tüm muhafazakâr adayların aldığı toplam 22,4 milyon oyla karşılaştırıldığında, iki seçim arasında 9,7 milyon civarında muhafazakar oy kaybedildiği görülüyor.¹³ Muhafazakar cenah açısından bu durum, muhafazakar tabanın oylarının bir kısmının Pezeşkiyan'a kaydığı ya da daha vahimi 'kemik seçmen' addedilen seçmen kitlesinde de sandığa gitmeyenlerin oranının yükseldiğine işaret ediyor. Belli ki muhafazakar siyaset de kendi içerisinde bir kriz yaşıyor. Seçmenin reform siyasetinin yaşadığı meşruiyet kriziyle birlikte topyekûn bir 'sistem meşruiyeti' tartışmalarını başlatarak sandığı boykot etmesi üzerine Ayetullah Hamaney başta olmak üzere sistem elitleri sık sık halka seçimlere katılım çağrısında bulunmuş ve hatta olası 'seçim şaibesi' söylentilerine karşı İslam Cumhuriyeti tarihinde ilk defa sandıklarda devam eden oy sayım süreci canlı olarak devlet televizyonundan yayınlanmıştı. Yenilik yanlısı seçmene ilaveten muhafazakar seçmenin de seçim sandığına gitme konusundaki isteksizliği yalnızca reformcu siyasetin geri dönüşü açısından değil sistem meşruiyeti tartışmaları açısından da düşünülmesi gereken kilit bir sonuç.

Reformcuların siyaset sahnesine geri dönüşü sistem tarafından önceden planlanmış olmasa da özellikle ikinci tur seçim sürecinde Pezeşkiyan'a desteğin arttığı gözlemleniyor. Üstelik bu destek yalnızca ikinci turda kampanya ekibi tarafından ultra-muhafazakar Celili ve Paydari Cephesi'ne yönelik "İran Taliban" söylemiyle ultra-muhafazakarlaşma karşıtlığı üzerinden mobilize edilen boykot yanlısı seçmenden değil, aynı zamanda sistemin bazı muhafazakar teknokratik unsurlarından da geliyor.¹⁴ Zira Pezeşkiyan'ın sinyalini verdiği yeni reform stratejisi Hatemi dönemi reformculuğundan belirgin farklar taşıyor ve Pezeşkiyan sistemin çok da istemeyeceği bir siyasi figür değil.

Bir 'Cerrahi Operasyona' İhtiyacı Olan İran'a Bir Cerrah Çare Olabilir Mi?

Güncel İran siyasetinde adı çok sık geçmeyen Mesud Pezeşkiyan aslen 69 yaşında bir kalp cerrahı. Batı Azerbaycan'ın kısa ömürlü Kürt Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulduğu Mahabad şehrinde doğmuş olmakla birlikte kendisini etnik İran Türkü olarak tanımlıyor ve kampanya sürecinde etnik kimliğine açıkça vurgu yapan ilk ve tek cumhurbaşkanı adayı. Hatemi hükümetinde bir dönem sağlık bakanlığı yaptıktan sonra İslami Şura Meclisi'nde Tebriz, Üskü ve Azerşehr seçim bölgelerini temsilen beş dönem milletvekilliği ve 2016-2020 yılları arasında meclis başkan yardımcılığı yapmış. Kendisi gibi bir doktor olan eşini bir trafik kazasında kaybettikten sonra üç oğlu ve bir kızını tek başına büyütmüş. Kampanya sürecinde kendisine yüksek kimyager olan kızı eşlik ediyor. İran siyasetinde adı yolsuzluğa hiç karışmamış olması ve mütevazı bir hayat

¹² "İran'da cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci tura kaldı", BBC Türkçe, 1 Temmuz 2024,

<https://www.bbc.com/turkce/articles/cx925qney74o>

¹³ Bk. "2021 Presidential Election", *Iran Data Portal*, <https://irandataportal.syr.edu/2021-presidential-election>

¹⁴ "Pezeshekian, Jalili Curry Favor with Election Boycotters Ahead of Runoff", *Iran International*, 1 Temmuz 2024, <https://www.iranintl.com/en/202407011301>

sürmesiyle sistemin takdirini kazanan bir siyasetçi. Seçmenle buluştuğu mitinglere takım elbise yerine alelade bir montla katılacak ve ekonomi ve dış politika konularında uzmanlığı olmadığından ötürü bu konuları ülkenin ehil uzmanlarından oluşan bir “uzmanlar hükümetine” bırakacağını açıkça dile getirecek kadar mütevazı bir izlenim veriyor. Meclis oturumlarında halk protestolarına karşı devletin katı stratejisini, meclisin üzerinde çalıştığı yeni zorunlu başörtüsü ve iffet yasasını ve internet filtresini açıkça eleştirmekten çekinmiyor. Bununla birlikte, son halife Hz. Ali’ye dayandırılan ve Şiilik inancında çok önemli bir yeri olan Nehcü’l-Belaga’yı ezbere bilen bir sofu ve kampanya süreci boyunca Kur’an, hadis ve Nehcü’l-Belaga’dan sürekli alıntılar yapması bu dindar yönünün nişanesi. Nihai seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra cumhurbaşkanı sıfatıyla halka ilk hitabını gerçekleştirmek üzere devrimin en sembolik mekanlarından biri olan İmam Humeyni’nin türbesini seçiyor ve böylelikle kendisinden şüphe edenlere karşı İslam Cumhuriyeti’ne bağlı olduğunun bir kere daha altını çiziyor.

Son yıllarda İran’ın yaşadığı derin toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunların çözümü için bir ‘cerrahi operasyon’ gerektiği söylemi iç siyasi tartışmalarda bir hayli yaygın. Pezeşkiyan’ın seçim kampanya videolarından biri bir cerrah olan Pezeşkiyan’ın ameliyat masasındaki görüntüsüyle başlıyor ve izleyicinin aklında ister istemez ‘*Peki bir cerrahi operasyona ihtiyacı olan İran’a bir cerrah çare olabilir mi?*’ sorusu beliriyor. Pezeşkiyan’ın kampanya sürecinde ipuçlarını verdiği reform siyaseti selefi Hatemi’nin reform siyasetine nazaran daha ‘itidalli’ görünüyor. Yeni dönem reform siyaseti, bugün İslam Cumhuriyeti’nin yaşadığı derin toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunlar sebebiyle selefi gibi felsefi ve düşünsel açıdan zengin ve topyekûn sistemsel dönüşüm arzularına cevap niteliğinde çözümler aramıyor. Selefi olan reformcu ve ılımlı hükümetlerin verdiği, ancak gerçekleştirilemeyerek seçmeni hayal kırıklığına uğrattığı büyük vaatler vermekten imtina ediyor. Yeni reform ekibinin son yirmi yıldır sistem baskısının verdiği deneyime de dayanarak İran’ın mevcut siyasi gerçekliğini göz ardı etmeden, kısa vadede belirli sorunların çözümüne odaklanan, daha gerçekçi bir strateji izlediği görünüyor. Dolayısıyla Pezeşkiyan’ın reform programının içeriği de nispeten dar ve belli başlı birkaç başlık üzerinde yoğunlaşıyor.

Pezeşkiyan’ın kampanya sürecinde en çok üzerinde durduğu konulardan biri kişisel hak ve özgürlükler, özellikle de zorunlu baş örtüsü ve internet filtresi meselesi. İran cumhurbaşkanlarının ideolojik-siyasi duruşlarına göre zorunlu başörtüsüne yönelik mevzuatın uygulamasında dönemsel esneklikler tanıdığı bilinen bir gerçek. Öte yandan Mehsa Emimi protestoları sonrası halk artık uygulamada esneklik değil, yasal bir değişiklik bekliyor. Bunun gerçekleşebilmesi ise Pezeşkiyan’ın devrim rehberi dahil sistemin muhafazakar unsurlarını bu konuda yapılabilecek bir referanduma ikna etmesine bağlı. İkinci bir konu İran’ın Batı dünyasına yönelik dış politikası. ABD ile ciddi bir nükleer müzakere sürecine girilmesi, ekonomik yaptırımların kaldırılması ve Mali Eylem Görev Gücü üyeliği Pezeşkiyan’ın savunduğu politikalar arasında yer alıyor. Batı dünyası ile ilişkiler, Pezeşkiyan’ın odaklandığı bir diğer konu olan İran ekonomisiyle de doğrudan bağlantılı. Zira Pezeşkiyan’a göre uzun yıllar devam eden yaptırımlar, *bonyad* adı verilen devlet denetiminden muaf askeri ve dini vakıflara ait olan ve bankacılık sektöründen inşaat sektörüne kadar İran ekonomisinde büyük paylar elde eden şirketlerin İran ekonomisinde yapısal krizlere sebep olan usulsüzlükler ve hatalı ekonomik işleyişlerin de temel tetikleyicilerinden biri. Yaptırım meselesinin çözümü, İran ekonomisinin yapısal sorunlarının çözümü, *bonyad* tarzı yarı-devlet yapılanmalarına karşı özel sektörün geliştirilmesi ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için bir ön koşul olarak görülüyor. Mali Eylem Görev Gücü’ne üyelik ise İran ekonomisinin uluslararası

bankacılık sistemine bağlanması suretiyle uluslararası ekonomik sistemle entegrasyonu açısından önemli görülüyor. Pezeşkiyan son olarak, son yıllarda İran'ın etnik azınlık gruplarında sisteme yönelik artan hoşnutsuzluğun söz konusu grupların yaşadığı Sistan-Belüçistan, Erdebil, Doğu Azerbaycan ve Kürdistan gibi sınır vilayetlerin ekonomik kalkınma düzeylerinin ülkenin geri kalanına nazaran düşük olmasına bağlıyor ve bu bölgelere hizmet götürülmesi gerektiğinin altını çiziyor. Yeni kabineyi kurmaya çalıştığı bu günlerde kadın ve etnik azınlık kökenli bakanlar için belirli bir kota koymayı planladığı biliniyor.

Pezeşkiyan'ın bu reform programını gerçekleştirebilmek için arkasına aldığı siyasi ekibe bakıldığında, yeni devrim rehberini seçmekle yükümlü Uzmanlar Meclisi'nin yirmi yıldan fazla süredir üyesi olmasına karşın 2004 Mart seçimlerinde uzman meclisi adaylığı AKK tarafından veto edilen Hasan Ruhani'nin tıpkı kendisi gibi sistem dışına itilen önemli bakanları ön plana çıkıyor. Bu bağlamda, Pezeşkiyan'ın İran devlet televizyonlarında yayınlanan cumhurbaşkanlığı münazaraları ve seçmenle buluştuğu seçim mitinglerinde kendisine eşlik edenlerin başında 2015'te nükleer anlaşmayı imzalayan Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ve İletişim ve Bilgi Teknolojileri Bakanı Muhammed Cevad Azeri Cehrumi geliyordu. Öte yandan bu durum Celili'nin kampanya ekibi tarafından muhtemel bir Pezeşkiyan hükümetinin "üçüncü Ruhani hükümeti" olacağı yönünde söylemlere yol açtı.¹⁵ Muhafazakar kanattaki bölünmeyi fırsat bilen eski Ruhani hükümeti teknokratlarına ek olarak İran'ın ekonomik sorunlarının çözümü için ekonomik açılım gerekliliğini vurgulayan neo-liberaller, boykot stratejisinin sistemi ultra-muhafazakarlaştıran etkisinden nasibini alan reformcular ve ılımlı din adamları da Pezeşkiyan'ın arkasında yer aldılar.¹⁶ Son olarak, Kalibaf her ne kadar ikinci turda Celili'yi destekleyeceğini dile getirmiş olsa da kampanya ekibinin bir kısmı Pezeşkiyan'a katıldı.¹⁷ Böylelikle şehirli orta ölçekli sermaye sahipleriyle yakınlık kuran devrim muhafızı kökenli teknokratların da Pezeşkiyan'ın yanında yer aldığını söylemek mümkün.

Pezeşkiyan söz konusu konuların çözümü için tek başına hareket edemeyeceğinin ve sistem içerisinde muhafazakar 'seçilmişler' ve 'atanmışların' desteğini alması gerektiğinin farkında. Bu sebeple her fırsatta sistemle çatışmadan uzak bir siyaset arzusunda olduğunun altını çiziyor ve sistemin tüm unsurlar arasında 'iş birliğinin' gerekliliğine atıfta bulunuyor. Bu bağlamda sistemin farklı unsurlarının büyük oranda hemfikir olduğu bazı siyasi konulara değinmemeye çalıştığı gözlemleniyor. Nitekim, Pezeşkiyan kendisini cumhurbaşkanlığı için tebrik eden Lübnan Hizbullahı lideri Hasan Nasrallah'a cevaben yazdığı mektupta Devrim Muhafızları Ordusu'nun Ortadoğu'da yürüttüğü 'direniş eksenini' ve İsrail politikasını "daha güçlü bir şekilde" destekleyeceğini belirtti.¹⁸ Pezeşkiyan yönetiminin önünde üç mücadele alanı bulunuyor. Birinci

¹⁵ نداشت؟ خریدار «روحانی سوم دولت» شعار چرا (Neden 'üçüncü Ruhani hükümeti' sloganı alıcı bulmadı?)

Khabaronline, Temmuz 2024,

<https://www.khabaronline.ir/amp/1929684/>

¹⁶ Eskandar Sadeghi-Boroujerdi. "Damage Control". New Left Review, 9 Temmuz 2024,

<https://newleftreview.org/sidecar/posts/damage-control>

¹⁷ "Qalibaf Throws Weight Behind Jalili Ahead of Runoff Polls", *Tasnim News Agency*, 29 Haziran 2024,

<https://www.tasnimnews.com/en/news/2024/06/29/3113303/qalibaf-throws-weight-behind-jalili-ahead-of-runoff-polls>

¹⁸ "Iran's president-elect pledges support for Hamas until 'liberation of Quds'", *Iran International*, 10 Temmuz 2024, <https://www.iranintl.com/en/202407104972>

mesele, Pezeşkiyan'ın bir kısmını eski Ruhani hükümetinden devşirmeyi planladığı teknokratlar ile kadınlar ve etnik azınlıklara da yer vermek istediği kabinenin meclis çoğunluğunu elinde bulunduran Paydari Cephesi'nden güven oyu alması gerektiği. Dolayısıyla Pezeşkiyan'ın ekibi Zarif ve Azeri-Cehrumi gibi isimlerin güven oyu almayı gerektirmeyen kilit pozisyonlara yerleştirilebileceği hassas bir kabine planlaması yapıyor. İkinci olarak, askeriye, emniyet ve medyaya yerleşen Paydari Cephesi mensupları Farsça'da *halisazi* adı verilen bir 'temizlik' ve 'safaştırma' operasyonu ile uzun bir süredir sisteme karşı bir tehdit olarak algıladıkları reformcular, ılımlı muhafazakarlar ve yeterince muhafazakar görmedikleri diğer muhafazakarlara karşı bir yerinden etme projesi yürütüyor.¹⁹ *Halisazi* operasyonları kurulacak yeni reform hükümetinin işlevsizleştirilmesi açısından büyük bir tehdit unsuru oluşturuyor. Son olarak, Pezeşkiyan'ın odaklandığı politika alanlarında ilerleme kaydedebilmesi meşru siyaset zeminine yönelik ilgisizlik yaşayan kendi seçmen tabanının desteği ve iş birliğini de gerektiriyor.

2024 cumhurbaşkanlığı seçimleri, İran halkının değişim talebinin zirve yaptığı, buna karşın ultra-muhafazakarlığa doğru son surat yol alan İran siyasetinde kısa vadede olmasa bile uzun dönemli bir dönüşümün ilk adımı için bir dönüm noktası. Her ne kadar yetki alanı anayasa tarafından sınırlandırılmış olsa da cumhurbaşkanı devrim rehberinden sonraki en önemli ikinci isim ve geçmiş cumhurbaşkanlarının aldığı siyasi kararların İran siyaseti üzerinde dört yıllık görev sürelerini aşan izler bırakmış olduğu bir gerçek. Bir devrim muhafızları ittifakıyla cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Mahmud Ahmedinecad 2005 yılında göreve gelir gelmez önemli bakanlık pozisyonlarına eski devrim muhafızlarını atamasaydı, bugün İran'ın belediye başkanı, vali ve hatta cumhurbaşkanı adaylığına soyunan siyasi elitleri ekseriyetle devrim muhafızı kökenli olmazdı. Eski reformcu Cumhurbaşkanı Hatemi, köy ve kent konseyi seçimlerini sisteme kabul ettirebildiği için, siyasi deneyimlerini seçtikleri kent konseylerinde edinen Reformist Cephe sözcüsü Azer Mansuri ve Behare Arvin gibi reformcu kadın siyasetçilerin isimleri bugün Pezeşkiyan hükümetinin çeşitli bakanlık pozisyonları için zikrediliyor. Reformcu Pezeşkiyan hükümetinin kendisini işlevsizleştirebilecek tehditleri bertaraf edebilmesi ve İran siyasetine uzun vadeli yön verebilmesi sistem içerisinde doğru ittifakları kurabilmesine bağlı görünüyor. Nihayetinde geniş çaplı siyasi dönüşümler elitler-arası ittifaklar ve bürokratik siyaset ile yakından ilişkili. Önümüzdeki dört yıl reformcu Pezeşkiyan hükümeti için zorlu, ancak İran'ın uzun vadeli dönüşüm potansiyeli açısından izlemeye değer.

¹⁹ Hashemi, M. (n.d.). *Iran's Super-Revolutionaries Eye Power*. Gulf International Forum. <https://gulffif.org/irans-super-revolutionaries-eye-power/>